

Jūratė Sofija LAUČIŪTĖ

*Klaipėdos universitetas***BALTŲ SUBSTRATAS RYTŲ SLAVŲ KALBOSE**

Kalbant apie baltų substratą rytų slavų kalbose, kaip ir apskritai – slavų kalbose, į akis krinta savotiškas paradoksas: nors jau paskelbta nemažai archeologijos ir onomastikos darbų, įrodančių to substrato veikimą gana didelėje rytinių ir vakarinių slavų (ar kaip tą arealą apibrėžė A. Nepokupnas – *šiaurinių slavų*) teritorijos dalyje (Жучкевич 1968; Vasmer 1941; Rospond 1968; Агеева 1985; 1987; 1989; Катанова 1973; Откупщиков 2004; Седов 1974; 1981 ir kiti šio autoriaus darbai; Топоров 1972; 1981; 1995; Мартынов 1983; 1988 ir kt.), kai kurie slavistai, nagrinėjantys atskirų slavų dialektų leksikos, fonetikos ar kitų kalbos reiškinių specifinius bruožus, lyg ir ignoruoja substratą kaip vieną tuos bruožus formavusią priežastį. Galima išskirti kelias tokio ignoravimo priežastis.

Vieni mokslininkai mano, kad apskritai nėra kalbų, nepatyrusių substratinių-adstratinių poveikių ar egzistavusių kažkokiam vakuume erdvės ir laiko atžvilgiu (Мартынов 1988, 3), todėl, tiriant baltų ir slavų kalbų leksiką, tais atvejais, kai šiaurinių slavų areale randami žodžiai turi atitikmenų tik susisiekiiančiuose su tomis kalbomis baltų kalbų regionuose, nesą rimto pagrindo tokią leksiką laikyti indigenia slaviška (Мартынов 1984, 184–185; šitai nuomonei oponuoja, pavyzdžiui, A. Anikinas, žr. Аникин 1995). Kiti lingvistai laikosi principinės nuostatos, kad, aiškinantis įvairių kalboje vykstančių pokyčių bei nereguliarumų priežastis, pirmenybę reikia atiduoti vidinės kalbos raidos dėsningumams (plg.: „manoma, jog savarankiška kalbos raida, kurią lemia tai kalbai būdingi dėsniai, yra normalesnis reiškinys negu kitų kalbų įtaka“ (Мызников 2003, 22). Beje, galima būtų prisiminti šmaikštų V. Žuravlio apibūdinimą: „Įdomu, kad substrato teorija pakankamai lengvai daugelį romanų kalbų istorijos faktų paaiškina romanistai, nebe taip noriai substratu remiasi germanistai, o slavistai dažniausiai viską stengiasi paaiškinti vidiniais, spontaniškais kalbos raidos dėsniais“ (Журавлев 1982, 170).

Kadangi substratas yra platesnės – kalbų tarpusavio sąveikos – problemos dalis, jis neretai, ypač leksinis substratas, tapatinamas su skoliniais siaurąja prasme (vadinamaisiais marginaliniais, paribiniais skoliniais). Bet, matyt, dar dažniau prisiminti substrato veikimą kliudo ypatingas baltų ir slavų santykių pobūdis, sąlygojęs itin gausų, gausesnį nei kitose kalbų grupėse, ekskliuzyvinių bendrybių kiekį, paprastai priskiriamą ben-

dros kilmės reiškiniams. Į sunkumus, su kuriais susiduria lingvistai, tyrinėjantys substratinę sąveiką tarp artimai giminiškų kalbų, kadaise jau buvo atkreipęs dėmesį A. Sommerfeltas, aprašinėdamas danų substratą pietų Šlėzvigo vokiečių žemaičių dialekte (Sommerfelt 1958, 213–216).

Nors ir substratinė leksika, ir skoliniai siaurąja prasme (Lehnwörter) juos priėmusios kalbos požiūriu lyg ir nesiskiria (ir vieni, ir kiti kilmės atžvilgiu yra svetimžodžiai), tačiau jų atsiradimo kalboje priežastys yra skirtingos. Skolinius galima pavadinti žodžiais keliautojais, arba migrantais, o substrato atveju keliauja ne žodžiai, bet etnosai. Finų-ugrų substratą rusų kalboje tyrinėjantis S. Myznikovas atkreipė dėmesį į tai, kad skirtumas tarp skolinių keliautojų ir substratinės kilmės relikto susijęs su arealo, kuriame vyko kalbų kontaktai, skirtumais: skoliniams esą būdingi marginaliniai kontaktai, kai kontaktuoja kaimyninės kalbos ar dialektai, o substratas pasireiškia, kai dvi kalbos vartojamos bendroje teritorijoje (Мызников 2003, 17). Substratiniai reliktai yra savotiški autochtonai toje kalboje, kuri juos įsisavino, kai substrato kalbos teritorijoje apsigyvenę naujieji ateiviai – migruojantis etnosas – asimiliavo senąją kalbą bei etnosą (plg. klasikinį apibrėžimą: „substratu vadinama kalba, kurią tarpusavio sąveikoje ir kovoje nugalėjo kita kalba, vartota toje pačioje teritorijoje“ (Серебрянников 1955, 10).

Kai kurių lingvistų nuomone, į vėliau atkeliavusio etnosą kalbą substratinė leksika patenka trimis keliais: 1) su onomastika, pirmiausia – vietovardžiais, 2) per argotizmus, 3) su vietiniais dialektizmais (Ткаченко 1989, 171). Slavų kalbose užfiksuotų substratinių baltizmų analizė patvirtina šių apibendrinimų universalumą (plg. Лайчюте 1982).

Nepaisant tam tikro nuomonių įvairavimo, šiandien jau galima nurodyti teritorijas, kuriose pakankamai argumentuotai konstatuojamas baltiškojo substrato veikimas: vakaruose – Oderio ir Vyslos tarpupis ir Lenkijos šiaurės rytai, pietuose – visa Baltarusija ir Ukrainos šiaurė, tiksliau, tas jos regionas, kuris apima pietų Polesę bei gretimus rajonus. Beje, 1974 m. žymus slavistas S. Bernšteinas atkreipė dėmesį, kad Polesės tarmės, ypač vakarinės, rutuliojosi nepriklausomai nuo tų lingvistinių ir etninių sąlygų, kurios suformavo baltarusių kalbą ir baltarusių tautybę. Jo nuomone, rytų slavų kalbų grupėje Polesės tarmės sudaro santykinai savarankišką grupę, turinčią labai ryškių specifinių požymių, o baltarusių kalbos istorijos tyrinėtojai esą net nesinaudoja vakarų Polesės tarmių duomenimis, nes tose tarmėse dominavusios tendencijos, skirtingos nuo pagrindinių baltarusių kalbos raidos tendencijų (Бернштейн 1974, 2).

Daugiausia diskusijų kelia kraštutinė vakarinė (apie ją šiame straipsnyje plačiau nebus kalbama) ir rytinė bei šiaurietinė senųjų baltų genčių paplitimo riba. Pavyzdžiui, 1966 m. paskelbtame straipsnyje L. Trubė rašė apie baltiškų elementus Gorkio srityje, t. y. Pavolgyje (Трубё 1966, 106–108), o keliais metais vėliau G. Smolickaja rytinę

baltų ribą vis dar tebevedė vos kiek ryčiau nuo linijos Maskva–Leningradas (dabar Sankt Peterburgas) ir Okos upe pietuose (С м о л и ц к а я 1987, 24). J. Otkupščikovas, ištyrinėjęs viso Okos baseino hidronimus, baltiškų pėdsakų rado ne tik Okos aukštupyje ir vidurupyje, bet ir žemupyje, iki pat žiočių, t.y. jau Pavolgyje (О т к у п щ и к о в 2004).

Vis dar tebetikslinama ir šiaurinė baltiškų pėdsakų paplitimo riba Rusijos teritorijoje. R. Agejeva rado nemažai baltiškų hidronimų Novgorodo ir Pskovo sričių teritorijoje (А г е е в а 1985, 95, 96 ir kt.). Į šiaurę nuo Ilmenio ežero, jos duomenimis, baltiškos kilmės pavadinimų pasitaiko žymiai rečiau, „nors pavieniai baltiškos kilmės hidronimai pasiekia Suomiją įlanką iki Oredežo ir Nevos upių baseinų“ (А г е е в а 1985, 98).

Šitos senųjų baltų genčių paplitimo ribos iš esmės yra nustatytos remiantis baltiškų hidronimų arealu bei archeologinių baltams priskiriamų kultūrų teritorijomis. Pavyzdžiui, M. Gimbutienė teigė, jog ir po slavų ekspansijos dar ilgai (X–XII a.) rytuose egzistavo baltų salelės, o baltiškos kultūros pėdsakai kai kuriuose Kalugos srities rajonuose buvo fiksuojami iki pat XIX a. vidurio (Г и м б у т а с 2004, 157 t.). Baltų salas egzistavus Smolensko srities Padneprėje net iki II tūkstantmečio po Kr. vidurio nurodo ir rusų archeologas V. Sedovas (С е д о в 1971, 108).

Tuo tarpu apeliatyviniai baltizmai aptinkami ne visame nurodytame plote tolygiai ir ne visi jie yra substratinės kilmės. Ypač glumina situacija šiaurės vakarų Rusijos tarmėse, kurių areale gausu baltiškos kilmės hidronimų, tačiau apeliatyvinių baltizmų, ypač substratinių, palyginti su Polesėje randamų baltizmų skaičiumi, iki šiol rasta stebėtinai mažai. Nesigilinant detaliau į šio reiškinių priežastis, atkreiptinas dėmesys į vieną aplinkybę, kurią išryškino neseniai spaudoje pasirodęs S. Myznikovo parengtas šiaurės vakarų Rusijos tarmių substratinės leksikos ir skolinių atlasas. Didžiąją jo dalį sudaro finougriškos kilmės leksika, tačiau yra ir keletas baltizmų, kurie ypač įdomūs savo toli į šiaurę nusidriekusi arealu.

Didžioji dalis atlase pateiktos baltiškos kilmės leksikos į tas rusų tarmes buvo paskolinta tarpininkaujant finougrų substratui. Pavyzdžiui:

Rusų tarmės	Finougrų kalbų atitikmuo	Baltų kalbos
<i>зѹмежу</i> „laukas“	vepsų <i>haumeh</i> „lydymas“, karelų <i>halme</i> , <i>halmeh</i> „(apleistas) lydymas“	← <i>želmuõ/žalm-</i> (M 130)
<i>кегач</i> „prietaisas šieno kūgio viršui sutvirtinti“	karelų <i>kahatsu</i> „plonos beržo šakelės, uždedamos ant kaugės, kad vėjas neišnešiotų šieno“ arba finų <i>keko</i> „stirta, kūgis“, vepsų <i>kego</i> „stirta“	galbūt ← bl., plg. lie. <i>káugė</i> , <i>kūgis</i> (M 147)
<i>кубач</i> „šieno ryšulys“	karelų <i>kubo</i> „pėdas, ryšulys“, <i>kupo</i> „gniūžtė, ryšulys“, estų <i>kubu</i> , <i>kubo</i> „šieno, žabų ryšulys“ ir t. t.	← bl., plg. lie. <i>gubà</i> (M 122–123)

залага „šerkšnas, šalna“	finų <i>halla</i> „šalna“, vepsų <i>hala, hal</i> „šerkšnas“	← bl., plg. la. <i>salna</i> , lie. <i>šalnà</i> (M 95)
харм, харма „šerkšnas“	finų <i>härmä</i> , estų <i>härm</i> , karelių <i>härmy</i> „šerkšnas, šarma“	← bl., plg. la. <i>sarma</i> , lie. <i>šarmà</i> (M 94–99)
марьюха, марьюшка „kurtinio patelė“	finų <i>morsian</i> , karelių <i>moršien</i> , somų <i>moar's</i> „marti, jauna žmona (iki pirmagimio vaiko gimimo)“ ir kt.	← bl., plg. lie. <i>marti</i> , la. <i>mārša</i> (M 62)

Kartais atlase finougriškasis tarpininkas nenurodomas, o rusiška tarminė lytis tiesiogiai išvedama iš baltiškų žodžių. Ne visada tokia situacija atrodo įtikinama. Pavyzdžiui, baltizmams priskiriamas žodis r. dial. (netoli Čiudo ežero) *ряченга, реньжень, ренжа* / *реньжа, ронжа* / *ронжа* „kėkštas“, *ронжа* (prie Ilmenio bei Volchovo ežerų ir Beloe ežero pietinėje pakrantėje) „t. p.“, bet plg. *ронжа* „riešutinė (paukštis)“, kuris užfiksuotas toli rytuose, Permės, Krasnojarsko, Paamūrės rusų tarmėse (M 58). Abejones dėl tiesioginio skolinimosi iš baltų kalbų šiuo atveju kelia arealas, nors negalima atmesti galimybės, jog į Sibiro rusų tarmes ši pavadinimą galėjo atnešti rusų kolonistai iš europinės Rusijos dalies.

Kai kurių kitų žodžių baltiška kilmė tikrai atrodo įmanoma ir be finougriškojo tarpinio sluoksnio: r. dial. *күкорки, кукоры, куколки* „viršutinė nugaros dalis, sketera“ ← bl., plg. la. *kukurs* „kupra“ (M 108); r. dial. (Pskovas) *күка* „medinis plaktukas žuviai apsvaiginti po ledu“ ← bl., plg. lie. *kokas*, la. *koks* „lazda su sustorėjimu viename gale, naudojama žaidimams ar žuviai apsvaiginti“ (M 190; žodžio baltiška kilmė grindžiama specifiniu arealu); r. dial. (į pietus ir rytus nuo ežero Beloe) *княженика, княженица, княжника, княжика, княжица* „raudonieji serbentai“, irgi galbūt substratinis baltizmas, plg. la. *knēze* „gaidžio skiauterė“ (remiamasi semantine sąsaja su spalva; M 35 t.). Ypač įdomus argumentacijos atžvilgiu šis pavyzdys: r. dial. (prie Ilmenio ežero, Valdajaus aukštumose, Kostromos srities rytuose ir vietomis Jaroslavlio srityje) *нѣрѣт, нѣрѣта, нарѣт* „tam tikras tinklas žuviai gaudyti“. Teigdamas baltišką šio žodžio kilmę, S. Myznikovas remiasi V. Toporovu, kuris mano, jog forma *норѣт* paskolinta iš galindų, plg. la. *norts* „tinklo rūšis“, lie. *nárta*, *nařtas* „kampas, kertė“, *nérta* „megzti“ (M 176; galbūt čia galima būtų pridurti ir lie. *nartà* „sunkumas, prikabinas prie tinklo, pasvara“ (LKŽ VIII 562). Be to, S. Myznikovas atkreipia dėmesį į tai, kad slavų kalbų etimologinio žodyno sudarytojai s. r. *нѣрѣта* „žvejų tinklas, gaudyklė žuvims“ kildina iš praslaviškos formos **nerta* ir kitų variantų (ЭССЯ XXV 12), tačiau tos formos tikrumą paliudija tik ribotame areale vartojami br. *нѣрам* „bučius, varža“, ukr. *нѣрѣт* „žvejų tinklo rūšis“, o tai, S. Myznikovo nuomone, versijos apie slavišką kilmę nepadaro įtikinamesnės (M 176).

S. Myznikovo paskelbtame substratinės leksikos sąrašė yra ir tokių žodžių, kurie kildinami iš finougrių kalbų, neižiūrint juose baltiškojo substrato pėdsakų, nors pastarieji

atrodo visai įmanomi, pavyzdžiui, r. (Novgorodas) *налы* „pelai, linų galvėlių kevalai“. Atlaso autorius šio žodžio kilmę laiko neaiškia (M 120), nors krinta į akis fonetinis ir semantinis panašumas su baltiškais žodžiais: lie. *pelaĩ* = la. *pēlus*, plg. rusų kalbos baltizmą *nelēd*, *néled* „priestatas prie jaujos; daržinė pelams laikyti“ ← lie. *pelūdē* (Л а у ч ю т е 1982, 124). Kitą substratinį finougriзмą r. dial. (Novgorodas) *кѣрда* „at-sitikimas; kartas“ ← karelių *kerda* „kartas“ (M 26) galima būtų lyginti su pr. *kērdan* „laiką“ iš **kerdā* „laikas, laiko tąsa“ (PKEŽ II 163 t.) ar lie. *kařtas* ir t. t.

Pagaliau S. Myznikovo sudarytame atlase galima rasti ir tokių žodžių, kurie turi tikslių fonetinių atitikmenų baltų kalbose, tačiau jų semantiniai skirtumai tokie ryškūs, jog reikia imti domėn ir dar vieną galimybę, būtent skolinimąsi į rusų tarmes iš kito, nebaltiško, šaltinio. Dėl tokio paralelinio skolinimosi rusų tarmėse galėjo susidaryti homonimiškos (substratinių?) skolinių poros, plg.: r. dial. (š. vak.) *на́кля*, *на́ккула* „ant beržo augantis juodas grybas“, kuri S. Myznikovas laiko skoliniu iš karelių *pakkuli* „kempininis grybas ant medžio“, vepsų *pkl* „t. p.“. Pateikdamas J. Kaalima nuomonę, kad rusiškas žodis galys būti heterogeninis kito žodžio *на́кля* „grubus audinys; atliekos, apdorojant linus ar kanapes“ darinys, S. Myznikovas medžio grybo reikšmę turintį rusų kalbos žodį laiko vepsų substrato palikimu (M 47). Mūsų nuomone, galima būtų prisiminti ir plačiai slavų kalbose paplitusį baltizmą r. *на́кля*, br. *пакулле* „pakulos“, ukr. *паклі* „linų nuobrukos“, le. *pakule*, *pakuła* „t. p.“ (Л а у ч ю т е 1982, 18 t.) ir t. t. Somų tipo substratui priskiriamas rusų kalbos dialektizmas *ски́рда* „po atitirpusiu dirvos sluoksniu slypintis išalas“ (M 88); kita vertus, prisimintinas slavų kalbų baltizmas r., br. *скирда́*, *скирд* (šalia variantų *смúрма* ir kt.) „šieno ar rugių pėdų stirta“, ukr. *скирда*, *смipда* „stirta“ (Л а у ч ю т е 1982, 23), kuris gali būti homonimiškas finougriškojo skolinio atitikmuo.

Slavistams, rusų kalbos leksikos tyrinėtojams tikriausiai ne visada svarbu pradinis „punktas A“, iš kurio į „punktą B“, t. y. į rusų kalbą, atkeliavo vienas ar kitas skolinys. Jei specialiai nesigilinama į skolinio etimologiją, pasitenkinama tik nuoroda į tiesioginį skolinimosi šaltinį. Todėl rusų leksikologai baltizmais linksta laikyti tik tuos žodžius, kurie buvo paskolinti tiesiai iš baltų kalbų, o baltiškos kilmės žodžiai, patekę į rusų kalbos tarmes per suomių kalbas, priskiriami (ugro)finizmams. Apie tai, pavyzdžiui, aptarinėdamas slavų kalbų baltizmų žodyną, yra rašęs ir kalbėjęs A. Anikinas. Tačiau baltistams, tyrinėjantiems baltų kalbų leksikos istoriją ir įtaką kitoms kalboms, rūpi ar bent jau turi rūpėti **visas** baltiško žodžio kelias su visomis „tarpinėmis stotelėmis“, nes tai įgalina geriau pažinti tą senųjų baltų genčių ir jų kalbų istorijos tarpsnį, apie kurį neturime rašytinių dokumentų.

Išsiaiškinus, kad baltiškos kilmės žodžiai gali būti aptinkami gana toli Rusijos šiaurės vakaruose, galima formuluoti klausimą tolesniems tyrinėjimams: **kaip, koku keliu – tiesiogiai ar per tarpininkus – ir kada tie baltizmai nukeliavo taip toli į šiaurę?**

THE BALTIC SUBSTRATUM IN THE LANGUAGES OF THE EASTERN SLAVS

Summary

Although many archeological and onomastic publications demonstrate the existence of a Baltic substratum over a rather large section of the territory of the Eastern and Western Slavs, some Slavic studies scholars still ignore the influence exerted by this substratum in the evolution of the vocabulary, phonetics and other linguistic aspects of Slavic dialects. One group of linguists adheres to the principle that in elucidating the causes of changes taking place in a language, one must give priority to the patterns of internal language development. Others identify the lexical substratum with marginal (borderland) borrowings. But a drawback to the notion of substratum influence is the extremely large number of common features exclusive to the Balts and the Slavs, such that loanwords are ignored, especially the older loanwords of substratum origin. Scholars find somewhat more substratum Balticisms in the Polish and Belarusian dialects (especially in the Polesje region), but in northwest Russia, where there is a great abundance of hydronyms of Baltic origin, conspicuously few appellative Balticisms are reported.

This article not only draws attention to this paradox, but also attempts to determine in which layers of the Russian vocabulary certain still unidentified loanwords from the Baltic languages are concealed.

On the basis of the "Atlas substratnoy i zaimstvovannoy leksiki russkich govorov Severo-Zapada" (Saint Petersburg, 2003), compiled by S. A. Myznikov, it is established that a large portion of the substratum Baltic lexical legacy in northwest Russian dialects is to be found among borrowings from the Finnic languages, e.g.: *зумежи* 'field', *галага* 'frost', *харм(а)* 'frost', *марьюха* 'female capercaillie (European woodland grouse)' and other words whose Baltic pedigree is established by S. A. Myznikov. In the Atlas certain Balticisms which might have entered the Russian dialects without the mediation of the Finnic languages are noted: *кукорки* 'top section of the back, nape of the neck', *кука* 'a wooden mallet used to stun fish under the ice', *нерет/нерота/нарот* 'a net for catching fish' and others.

The atlas also contains other words which S. Myznikov considers borrowings from the Finnic languages, but which are more likely substratum Balticisms, e.g.: *палы* 'chaff (of grain), flax husks' (cf. Lith. *pelai* 'grain or hay husks, chaff' = Latvian. *pelus*), *кепда* 'event; time or instance' (cf. OPr. *kērdan* acc. sg. 'once upon a time' and Lith. *kartas*) etc.

For lexicologists studying the history and origin of Russian vocabulary it suffices to establish the direct source of the borrowing, without delving into the older origin of the loan word. For this reason Russian Slavic studies scholars would consider most of the words mentioned here Finnicisms, and justifiably so. This does not satisfy Baltic studies scholars, however. It is important for investigators of the language which provided the loanwords to establish not only which neighbouring languages directly borrowed such words, but also the further fate of these "nomadic" words. It is data of exactly this kind which can elucidate the earliest history of the Baltic tribes and their languages about which we can find nothing in the annals of written history.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

LKŽ VIII – Lietuvių kalbos žodynas, VIII, Vilnius, 1970.

PKEŽ II — V. Mažiulis, Prūsų kalbos etimologijos žodynas, II (I–K), Vilnius, 1993.

R o s p o n d S., 1968, Die Urslawen im Lichte der Onomastik, – Międzynarodowy kongres archeologii słowiańskiej, Warszawa, 14–18/IX, 1965, Wrocław etc., 137–140.

Sommerfelt A., 1958, Some remarks on the importance of a substratum in linguistic development, – *Miscellanea Homenaje a A. Martinet*, II, Madrid.

Vasmer M., 1941, *Die alten Bevölkerungsverhältnisse Russlands im Lichte der Sprachforschung*, Berlin.

Агеева Р. А., 1987, Проблемы топонимического субстрата, – *Этническая топонимика*, Москва, 14–22.

Агеева Р. А., 1989, Гидронимия русского Северо-Запада как источник культурно-исторической информации, Москва.

Агеева Р. А., 1985, Происхождение имен рек и озер, Москва.

Аникин А. Н., 1995, Несколько оговорок к русским данным в праславянских реконструкциях, – *Этноязыковая и этнокультурная история Восточной Европы*, Москва, 91–103.

Бернштейн С. Б., 1974, Интерференция языков Карпатского ареала, Москва.

Гимбутас М., 2004, *Балты. Люди янтарного моря*, Москва.

Журавлев В. К., 1982, Внешние и внутренние факторы языковой эволюции, Москва.

Жучкевич В. Я., 1968, К вопросу о балтийском субстрате в этногенезе белорусов, – *Советская этнография*, I, Москва, 23–37.

Катонова Е., 1973, Некоторые балтийские гидронимы бассейна Западной Двины на территории Белоруссии, – *Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstis*, XIV, 1–87.

Лаучюте Ю. А., 1982, Словарь балтизмов в славянских языках, Ленинград.

Лаучюте Ю., 1978, Балтский субстрат в лексике славянских языков, – *Этнолингвистические балто-славянские контакты в настоящем и прошлом. Предварительные материалы*, 11–15 декабря 1978, Москва, 96–97.

Мартынов В. В., 1988, *Праславянский язык и его место в западнобалтийском диалектном континууме*, Минск.

Мартынов В. В., 1984, Балто-славянские этимологии, – *ABSl*, XVI, Warszawa etc., 181–194.

Мартынов В. В., 1983, Западнобалтийский субстрат праславянского языка, – Балто-славянские этноязыковые отношения в историческом и ареальном плане. Тезисы докладов второй балто-славянской конференции, Москва, 82–87.

М – С. А. Мызников, *Атлас субстратной и заимствованной лексики русских говоров Северо-Запада*, Санкт-Петербург, 2003.

Мызников С. А., 2003, Русские говоры Обонежья. Ареально-этимологическое исследование лексики прибалтийско-финского происхождения, Санкт-Петербург.

Откупщиков Ю. В., 2004, Древняя гидронимия в бассейне Оки, – *Балто-славянские исследования*, XVII, 81–114.

Седов В. В., 1974, Гидронимические пласты и археологические культуры Центра, – *Вопросы географии*, Москва, вып. 94, 20–33.

Седов В. В., 1981, Начальный этап славянского расселения в области днепровских балтов, – *Балто-славянские исследования*, 1980, 45–52.

Седов В. В., 1971, Балтская гидронимия Волго-Окского междуречья, – *Древнее поселение в Подмоскowie*, Москва, 99–113.

Серебренников Б. А., 1955, О взаимодействии языков. Проблема субстрата, – *Вопросы языкознания*, I, 7–25.

Смолицкая Г. П., 1987, Об одном этническом аспекте топонимики, – *Этническая топонимика*, Москва, 23–27.

Ткаченко О. Б., 1989, *Очерки теории языкового субстрата*, Киев.

Топоров В. Н., 1972, «Baltica» Подмоскowie, – *Балто-славянский сборник*, Москва, 217–280.

Топоров В. Н., 1981, Категории времени и пространства и балтийское языкознание, – *Балто-славянские исследования*, 1980, 218–230.

Топоров В. Н., 1995, О северо-западнорусском локусе балтийской гидронимии (из цикла *По окраинам Балтии*), – *Res Balticae*, I, 13–40.

Трубе Л. Л., 1966, О балтийских элементах в гидронимии Горьковской области (в связи с определением восточной границы древнего расселения балтийских племен, – Конференция по топонимике Северо-Западной зоны. Тезисы докладов и сообщений, Рига, 106–108.

ЭССЯ XXV – Этимологический словарь славянских языков, XXV, Москва, 1998.

Jūratė Sofija LAUČIŪTĖ

Slavistikos centras

Klaipėdos universitetas

Herkaus Manto g. 84

LT-92294 Klaipėda

Lietuva